

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk Maanedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

INDHOLD:

Cl. Eskildsen: Sønderjyllands Bondegaard.
Indholds- og Stedfortegnelse for 1934—35.

Nr. 12. — 1. JUNI 1935. — 11. Aarg.

Sønderjyllands Kreditforening

Telf. 398 Haderslev Telf. 399

Aktieselskabet

Københavns Tarm Kompagni

Frederiksholms Kanal 26, København K.
Central 5595. Telegradr. Danskslagt.

„BORREHUS“ HUSHOLDNINGSSKOLE
KOLDING (med Barneplejeafdeling)
Nye Kursus begynder 3. Novbr. og 3. Maj.
Amtsunderstøttelse kan søges inden 1. Juli og 1. Januar.
Skoleplan og nærmere Oplysninger sendes.
Kirsten Simonsen.

NEW DEPARTURE FRIHJULSNAV

BEDST BILLIGST

Københavns Havn

Nordens største Havn

Spare og Laanekassen for Frøs og Kalvslund Herreder
i Rødding
(stiftet 1872)
Kontortid 9—12 & 2—5.

Køb dansk Arbejde!

Banken for Brørup og Omegn.

Aktieselskab.
Kontortid 10—12 & 2—4.
BRØRUP.

Overfarten Middelfart-Snoghøj

Korteste og bekvemmeste Overfart over Lillebælt.
Tilkørselsforhold ideelle. Moderne Færger.

Fra Middelfart: 1, 2, — 4, 5, 6, 7, 7,30, 8, 8,30, 9,9,30, 10, 10,30, 11, 11,30, 12,
12,30, 13, 13,30, 14, 14,30, 15, 15,30, 16, 16,30, 17, 17,30, 18,
18,30, 19, 19,30, 20, 20,30, 21, 21,30, 22, 22,30, 23, 24.
Fra Snoghøj: 0,15, 1,15, 2,15, — 4,30, 5,30, 6,30, 7,30, 8, 8,30, 9,9,30, 10, 10,30,
11, 11,30, 12, 12,30, 13, 13,30, 14, 14,30, 15, 15,30, 16, 16,30, 17,
17,30, 18, 18,30, 19, 19,30, 20, 20,30, 21, 21,30, 22, 22,30, 23, 23,30

TUXHAM RAAOLIEMOTORER

ER DE BEDSTE

TUXHAM A/S MASKINFABRIK KØBENHAVN - VALBY

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

København F.

KABELVÆRK • TRAADVÆRK • VALSEVÆRK

N. MIKKELSEN SØRENSEN

Murermester og Entreprenør
Ndr. Fasanv. 217 Tlf. C. 4520, Taga 1700 og 1717
KØBENHAVN

Reserveret

„Ipse“

Forlang **Gulvtæpper**
fra
Sønderjydske Tæppefabrik
A. R. KJÆRBY
Højer

Spis

Nissens ægte Pumpnickel-Brød
Det er dansk!
Aabenraa Pumpnickelfabrik.

**Spare- & Laanekassen
for Kolding By og Omegn**
Stiftet 1856
Reservefond ca. 1½ Million

**DANSK ANDELS
LIVSFORSIKRINGSELSKAB
KOLDINGHUS**

Jernbanegade 41 Kolding
Afdeling for Opsparingsuhre

**Sparekassen
for Haderslev Bys Omegn**
Kontortid:
9—12, 2—4. Lørdag 9—1.
HADERSLEV

**Folkebanken
for Als og Sundeved A/S**
Kontortid: 9—1, 3—5.
SØNDERBORG

Alfred Benzon

København

C. 194

Halmtorvet 29

D. R. S.

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK

VEXELLERER HARALD SCHRØDER

MEDLEM AF FONDSBØRSEN

Gl. Strand 44 - København K. - Telf. 1213 og 11.442

Køb og Salg af Obligationer og Aktier

Foreslaa Deres Nabo at abonnere paa

„Sønderjydske Maanedsskrift“

Kr. 6.00 aarlig.

H.E.

Hugo Dorph

Taastrup

Telefoner: 2 - 77 & 333

Drengkonfektionsfabrik

Charlottenlund Travbane

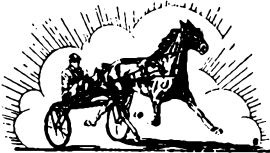
Løbedage i Juni

den 2., 5., 10., 13. og 16.

Restauration — Musik —

Totalisator.

Hver Løbedag dobbelt Væddemaal

Amager Travbane

Løbedage i Juni den 19., 23., 26. og 30.

Restauration :- Musik :- Totalisator

Hver Løbedag dobbelt Væddemaal

Axelsen & Thomsen

Aktieselskab.

Slotsgade 10—12. Telef. 1565.

Slagelse.

Naar De kommer til Trav- eller Galopløb paa *Jægersrobanen ved Malmø* skal De foretrække at spise i **Restaurationen paa Banen**

1 ste Klasses koldt Bord — — — Delikate a la carte Retter

Priserne er rimelige

Kældermester Larsson

VERITAS

BUNKEROILSTATIONS

COPENHAGEN - ESBJERG - SONDERBURG

STOCKHOLM - GOTHENBURG

HAMBURG - ROTTERDAM - ANTWERP

MANUFACTURERS OF
MARINE LUBRICANTS

STOCKS AT ALL PRINCIPAL PORTS IN THE WORLD

ALFRED OLSEN & Co.,

LTD.

KVÆSTHUSGADE 3 - COPENHAGEN

For 15 år siden opnåede Nordslesvig genforeningens lykke. I stedet for et særligt genforeningsnummer har »Sønderj. Månedsskrift« villet udsende et vidnesbyrd om nordisk byggesæts sydgrænse og dermed om nordisk folks område, et nyt nationalt vidnesbyrd om sønderjysk danskhed; men vi bruger lejligheden til at minde om, at vi endnu står i nødvendigt dansk arbejde.

Skal Dybbøl mølle genopbygges og vedblivende male Danmarks rug og Danmarks hvede, må forudsætningen være, at vi samles om vore nationale foreninger. Vær med i ungt dansk arbejde og slut op om vore gamle organisationer:

Sprogforeningen,

Den sønderjyske Skoleforening,

Grænseforeningen!

Vi bør alle være medlem af dem.

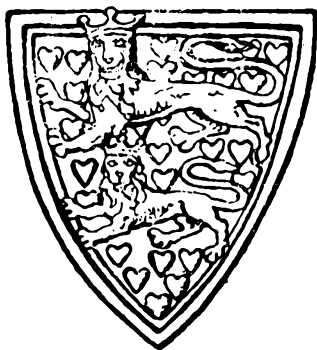
Red.

Sparekassen for København og Omegn

Hovedkontor:
Niels Hemmingsensgade 24.

København K.

Sønderjydsk Maanedsskrift

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved Cl. Eskildsen og H. Lausten-Thomsen.

11. AARGANG

1934–1935

Indhold.

Sønderjydske Naturforhold.

<i>Cl. E.:</i>	Stormfloder, S. 97.
<i>Viggo Gregersen:</i>	Hønehøgen atter i Draved Skov, S. 45.
<i>Dr. J. Hansen:</i>	Stormflodsminder, S. 95.

Almindelig Historie.

<i>Th. O. Achelis:</i>	Blodtegn, S. 177.
<i>Karl N. Bock:</i>	Flensborg-Sproget, S. 144.
<i>W. Christiansen:</i>	En Tragedie i Vadehavet, S. 200.
<i>Cl. Eskildsen:</i>	Sønderjyllands Bondegaard, S. 205.
<i>Cl. E.:</i>	Stormfloder, S. 97.
<i>C. H. Friis:</i>	Hvorledes Nørre Løgum Skole blev bygget, S. 33.
◀	Fra Løgum Kirke til Brede Kirke, S. 197.
<i>H. C. Hansen:</i>	Stormfloder og Oversvømmelser, S. 49.
<i>Dr. J. Hansen:</i>	Stormflodsminder, S. 95
<i>Pastor J. Hansen:</i>	En Brandkasse fra 1715, S. 178.
<i>J. Holdt:</i>	Et Mindebillede i Brede Kirke, S. 60.
<i>v. Jessen:</i>	Om den store forfærdelige Stormflod, S. 75.
<i>P. Kjær:</i>	Pest og Krig, S. 180.
<i>Marius Kristensen:</i>	Et Tingsvidne, S. 59.
◀	Uge, S. 174.
<i>Hans Krog:</i>	Fra Krigen 1864, S. 157.
<i>H. Lausten-Thomsen:</i>	Flensborg Byskraa, S. 138.
◀	Litteratur om Sønderjylland, S. 157.
◀	Navnet Ubjerg, S. 176.
<i>Jens Lauritzen:</i>	Aaret 1835, S. 136.
<i>Hans Lund:</i>	Træk af den sønderj. Presses Historie, S. 1.
<i>P. H. Moos:</i>	Kliplev Bro, S. 46.

IV

- Pastor Noack:** En Aarhus-Flensborg Forbindelse i 1284, S. 142.
- Kr. la Cour Pedersen:** Løgpold endnu en Gang, S. 68.
- J. Raben:** Russiske Soldatergrave paa Sønderborg Kirkegaard, S. 129.
- H. Thomsen:** Den gamle Skole i Roost, S. 180.
- Th.:** Stormflod, S. 73.
- Johannes Vejlager:** Træk af Himmelbrevens Historie, S 37.
- Litteratur om Stormfloder, S. 109.
- Løu Herrezting bogh, S. 82, 103.

Af Dagens Historie.

- Andr. Grau:** Mindretalsskole-Lovgivning og Praxis, S. 17.

Digte.

- Sven Clausen:** P. Skovrøy in memoriam, S. 174.
- Lærer Jensen:** Nordisk er Slesvig, S. 138.
- Cl. Rosenhoff:** Pigen i Mjolden Færgegaard, S. 181.
- Den gamle Klagesang, S. 168.
- Soldatersang fra 1864, S. 127.
- Visen om 18. Regiment, S. 129.

Fra Folkemunde, Sagn og Minder.

- Anders Bjerrum:** De gamle Kalenderdage, S. 31, 47, 72, 116.
- C. J. Christensen:** Folkeminder fra Ballum- Egnen, S. 133.
- I. Damm:** Et Bindebrev fra Burkal Sogn, S. 202.
- O. C. Gregersen:** Hensatte Brande i Møgeltønder Sogn, S. 42.
- Chr. Knudsen:** Alsiske Optegnelser, S. 182.
- H. Lausten-Thomsen:** Sorgagre, S. 14.
- Hage Petersen:** Folkeminder fra Mjolden, S. 201.
- J. K. Petersen:** Folkeminder fra Flensborg, S. 150.
- J. Raben:** Sagn og Folkeminder fra Als og Sundeved, S. 66.
- Hans H. Toft:** Brandtræer og Pesttjørne i Løjt Sogn, S. 25.
- Den gamle Kagekone, S. 65.
- To Bindebreve, S. 131.
- Sagn og Overtro fra Randerup, S. 171.
- Kurvebrev, S. 203.

SØNDERJYLLANDS BONDEGAARD

DANSK OG TYSK BYGGEMAAD

Af CL. ESKILDSSEN

I. D E T O G A A R D A R T E R

Sønderjylland styredes af Abelsønner og Schauenburgere, Oldenborgere og Hohenzollere; i Købstæderne rejste sig stolte Patricierhuse og faldt igen for nye, der bedre svarede til nye Tidens Smag; paa Landet byggede Herremanden faste Borge og knejsende Slotte, der forlængst er hensmuldrede. Men uanfægtet af alle Omskiftelser og Modestrømninger trak Bonden Slægt efter Slægt Furen gennem sin Ager og byggede sin Gaard, som Fædrene havde lært ham det. Selv om Sprog og Sindelag skiftede, saa fortsatte Bonden alligevel med at anlægge sin Gaard paa sit Folks gamle Maade, og de hjemlige Landhaandværkere beholdt den gamle Konstruktion. Derfor er Bondens gamle Gaard noget af det første, man skal agte paa, naar man vil finde Grænsen mellem to Folk; Bondegaarden er et af de sikreste Folkekendemerker.

Bondegaarden sætter i Dag tillige det mest synlige Skel mellem det danske og det tyske Folk. Paa meget iøjnefaldende Maade fortæller de gamle Landsbyers Helhedspræg og de enkelte Bøndergaardes Udseende og Indretning, hvor den gamle Folkegrænse er at finde.

Der er Forskel paa en Bondegaard i Midtholsten og i Østholsten, paa de typiske Bøndergaarde i Vestslesvig, Midtslesvig og Østslesvig. Men naar man sammenstiller de holstenske Typer til en Gruppe og alle de slesvigske Nord for Danevirke til en anden Gruppe, saa faar man et meget klart Indtryk af en indbyrdes vidtgaaende Overensstemmelse inden for hver af de to Grupper og en lige saa dybtgaaende Modsætning, naar man stiller dem over for hinanden. Man betegner disse to Grupper som »den nedersaksiske Gaard« (Saksergaarden) og »den danske Gaard«. Den nedersaksiske Gaard behersker hele den nordtyske Slette fra Østfrisland til Østpreussen, fra Braunschweig til Ejderen, medens den danske Gaard er eneraadende fra Danevirke til Skagen, fra Vesterhav til Halland.

Skellet mellem den danske Gaard og den nedersaksiske Gaard er saa dybtgaaende og umiddelbart iøjnefaldende, at enhver Turist, der passerer den gamle Folkegrænse, lægger Mærke til det.

1. Koldby ved Hjerpsted.

Dansk Landsby.

Allerede Landsbyernes Helhedsbillede røber tydeligt paa Afstand, om den By, der ligger foran een, er dansk eller nedersaksisk. — Den danske Landsby ken-

detegnes ved Gaardenes solrette og derfor parallelle Beliggenhed, de langstrakte, smalle, lave Hus-tage med de blødt skraanende Valme. (En Valm er den skraa Tagflade over Gaardens Gavlen-
de.)

— En nedersaksisk

Landsby kendes straks paa et Mylder af ikke parallelt liggende Gaarde, paa de for os ejendommelige høje og brede Tage og paa

2. Bellin i Østholsten.

Nedersaksisk.

de lige Gavle eller stejle Valme med det ejendommelige Gavlindsnit (Uglehullet) oppe i Gavlspidsen.— I gamle Dage var det tilstrækkeligt at agte paa, om Gaardene havde Skorstene eller ej. Saa man Skorstene, var det en dansk Landsby, havde Gaardene ingen

3. Bellin i Østholsten.

Nedersaksisk.

Skorstene, var det en saksisk. I Dag har langt de fleste Gaarde i det nedersaksiske Omraade faaet Skorstene, men disse sidder ikke udelukkende oppe paa Rygningen og har ikke samme Fordeling og Form som de danske. (Se Billede 3.)

4. Fra Jynde vad.

Typisk dansk Gaard.

Kommer man saa ind i Landsbyen og betragter den enkelte Gaard, træder Skellet frem paa alle tænkelige Maader. Det første, man lægger Mærke til, er Gaardenes Orientering.

5. Fra Jevnstedt i Holsten.

Typisk Saksersgaard.

6. Gadeparti fra Visby Tønder Amt.

Dansk.

Den danske Gaard er næsten altid orienteret efter Verdenshjørner, idet den søger at vende Langsiden med Stuevinduerne mod Syd og Gavlenderne mod Vest og Øst. Den ligger med andre Ord »solret«, maaske bedre sagt »vindret«, thi det er

muligvis vor Hjemstavn's barske Klima, der har tvunget vore Gaarde til at vende Enden mod Vestenvinden. Hvor nøjagtigt Orienteringen efter Verdenshjørnerne overholdes, viser det lille, interessante Gadeparti fra Visby i Vestslesvig. Det skulde synes givet, at disse Smaahuse lagde sig hen med Front mod Vejen, men selv den mindste Drejning bort fra det solrette mødte instinktiv Modvilje hos vore Forfædre.

Saksergaarden er næsten altid orienteret efter Vejen; hvor Solen staar om Middagen, og hvilken Retning Vinden kommer fra, bryder den sig ikke om. Naar den danske Gaard afviger fra den solrette Beliggenhed, sker det for at faa Fronten, Langsiden, vendt ud mod de Vejfarendes Blik. Saksergaarden søger derimod altid at vende Gavlen ud mod Vejen. I Regelen er det Gavlenden med den store Port, »Grottdør« (Stordøren), der præsenteres, saa Stuerne vender bort fra Vejen. Naar undtagelsesvis Stueenden kommer til at ligge ud mod Gade eller Landevej, og der som Følge deraf indrettes en Stuedør i denne Ende, saa fører denne Dør altid Betegnelsen »Achterdør« (Bagdør). Den eneste rigtige, officielle Indgang til Saksergaarden fører alt saa gennem den store Port i Gavlenden; skal man derimod besøge Manden i den danske Gaard,

7. Gadeparti fra Jevenstedt i Holsten.

Saksisk.

saa skal man ind gennem en Dør paa Langsiden. Man ser tydeligt Forskellen, naar man sammenligner Gadepartiet fra Visby med Partiet fra Jevenstedt i Holsten. (Billede 7).

Hvor vigtig Porten er som Indgang, ses paa ejendommelig Maade i Blandingsomraadet mellem Ejder og Danevirke. I Hundredevis ligger her Gaarde og Smaahuse, der fra nedersaksisk Stil er gaaet over til dansk, men Porten er den Ejendommelighed, man sidst giver Afkald paa. (Billede 8).

Den næste og mest iøjnefaldende Forskel mellem den danske Gaard og Saksergaarden er Forholdet mellem Længde, Bredde og Højde (Proportionering) samt Bygningernes Gruppering.

Den danske Gaard er bygget saaledes, at Længden er det mest karakteristiske (se Billedet fra Jynde vad Nr. 4). Det danske Hus er smalt og

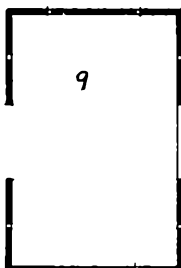
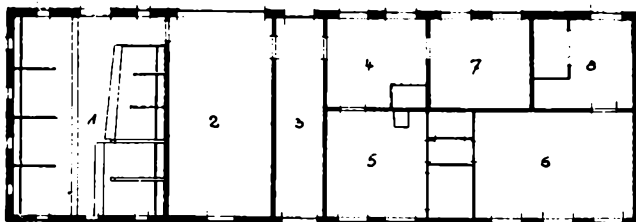
lavt og maa derfor nødvendigvis blive langt. Urtypen er den enlængede Gaard, som den endnu er ret almindelig paa den sønderjydske Midtslette. Af praktiske Grunde har man senere foretrukket at gaa over til to, tre og fire Længer. Men

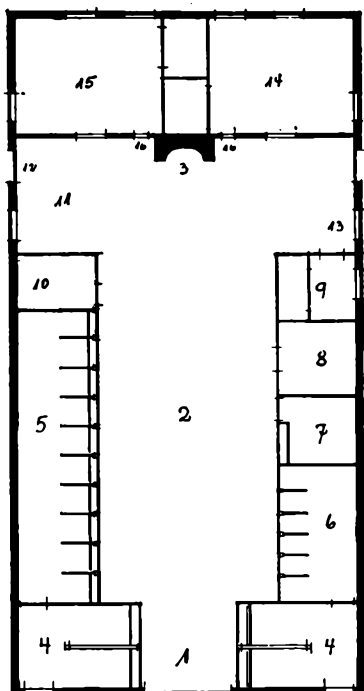
8. Gr. Rheide Slesvig Amt. Dansk Hus m. Sakserport

disse Længersamles ved den danske Gaard altid symmetrisk omkring en Gaardsplads eller en Gaardsplads med Have! Dette symmetriske Gaardanlæg er i Dag maaske det væsentligste Kendetegn for dansk Byggemaade.

Saksergaarden fremhæver ikke Længden, men Bredden og Højden. Den gamle, stilrene Saksergaard er æstetisk set bedre proportioneret, har et smukkere Forhold mellem Længde, Bredde og Højde end den danske Gaard. Saksergaarden søger saa vidt muligt at forene Rummene til Beboelse og Drift mellem fire Mure og under eet Tag. Dette er særlig iøjnefaldende ved de nye Gaarde, der ofte fremtræder som store, efter vort Skøn grimme, klodsede Kasser. Naar der i Forbindelse med Saksergaarden opføres Udhuse, spredes disse uden bestemt System ud over Toften. Saksergaarden kender ingen Gaardsplads! Man kan se meget store Omraader uden at finde en eneste Gaardsplads i dansk Forstand.

Nr. 9. Grundplan af en Gaard fra Angel (dansk) opført 1709. — 1. Stald, 2. Lo, 3. Forstue, 4. Køkken, 5. Dørns, 6. Pissel, 7. Kammer, 8. Kammer, 9. Lade.

Nr. 10. Grundplan af en Saksersgaard, opført ca. 1700.

1. »Grottdør« (Port).
2. Lo.
3. Arne.
4. Hestestald.
5. Kostald.
6. Stald (Ungkvæg).
7. Svinesti.
8. Brændselsrum.
9. Kammer.
10. Kammer.
11. »Hørn«.
12. Blangdør (Sidedør).
13. »Gøtlucht«.
14. Stue.
15. Stue.
16. Kigvindue.

Det skarpeste Skel mellem den danske Gaard og Saksergaarden viser Bygningens Grundplan.

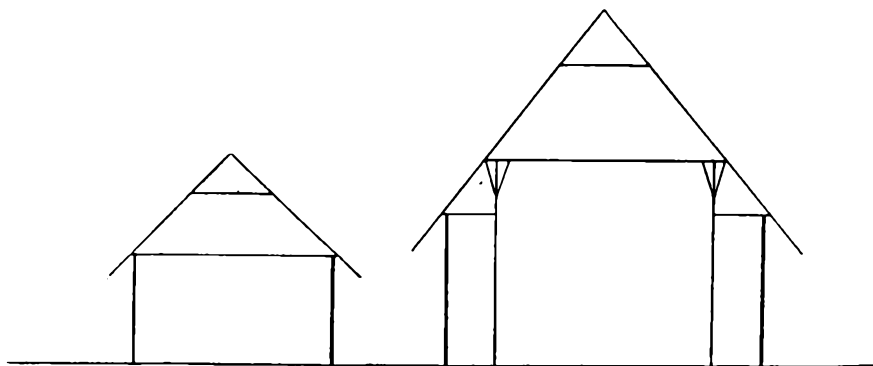
Den smalle danske Gaard er tværdelt, d. v. s. at Skille- rummene mellem Gaardens tre Hoveddele: Stue, Lo og Stald gaar tværs gennem Huset. For tre Aarhundreder siden var det endnu almindeligt, at Huset kun havde tre Rum: en større Stue (Pissel), en meget bred Lo og en Stald. Stalden gik tværs gennem Huset, og Kreaturerne stod altid to og to samlede i Baase og med Hovederne ind mod Muren. Skillemurene mellem Stue, Lo og Stald var ført helt igennem, saa den danske Gaard var et Trerumshus!

Dette Præg er endnu bevaret til Trods for de sidste Aarhundreders store Forandringer. Antallet af Stuer er blevet forøget, og ofte gaar en Skillevæg paa langs gennem hele Stuehuset, men Tværdelingen er alligevel det mest karakteristiske, særlig synlig ved, at Indgangsdøren sidder paa Langsiden. Den store Forøgelse af Kreaturbesætningen har medført, at Tværstalden maatte opgives, og at Stalden i de nyere Gaarde gaar paa langs gennem Huset. Kreaturerne staar heller ikke mere med Hovederne ind mod Muren, men med Hovederne ind mod en Fodergang. I Stalden er dog endnu bevaret den ejendommelige Sammenstilling to og to i Baase. Mest uforandret er Loen. Den er blevet smallere end før, men dens Porte sidder endnu paa Langsiden; den gaar altsaa tydeligt tværs gennem Huset. Vil man derfor bedømme, om en Gaard er dansk eller saksisk, skal man først se paa Loen, oprindeligt ogsaa den danske Gaards Hovedrum, som den endnu er det i Saksergaarden. Groft udtrykt kan der siges: Gaar Loen tværs gennem Huset, er Gaarden dansk, gaar den paa langs gennem Huset, er den saksisk.*)

Saksergaardens Grundplan er væsensforskellig fra den danske. Gennem den store Port i Gavlen træder man ind paa den store Lo, der gaar paa langs gennem Huset, saa dette altsaa er Langdelt. Til venstre og højre staar Kreaturer og Heste, og disse staar med Hovedet ind mod Loen og aldrig to og to i Baase. Midt foran Indgangen staar oppe ved Husets eneste Tværvæg Arnen, der altsaa befinder sig udenfor Stuerne. Længere end til denne Tværvæg gik den gamle Saksergaard ikke, og da der ingen Skillevæg er bygget helt igennem mellem Stalde og Lo, var den gamle Saksergaard tydeligt et stort Ettrumshus. Folkene boede i smaa Kamre i Forlængelse af Staldene eller havde i enkelte Tilfælde indrettet sig

*) Paa Ringkøbingegnen har nyere og nye Gaarde ogsaa en Lo paa langs gennem Laden; men den ligger langs med den ene Side og ikke midt i Huset som ved Saksergaarden.

en Stue i det saakaldte »Hørn« ved Siden af Arnen, hvorfra en Side-dør (»Blangdør«) førte ud i det frie. Senere tilbyggedes der i Forlængelse af Bygningen to eller tre Stuer og Kamre, men man glemte ikke at sætte »Kigvinduet« ind i Muren ud til Loen, saa Manden endnu i Dag kan staa inde i sin Stue og se, hvad Hest og Ko, Karl og Pige bestiller. Ligesom den danske Gaard til Trods for alle Ombygninger er et Trerumshus, saaledes har Saksergaarden bevaret Præget af et Etrumshus.

11. Tømmerkonstruktion i den danske Gaard.

12. Tømmerkonstruktion i Saksergaarden.

Den næste gennemgribende Forskel mellem de to Gaardformer viser Tømmerkonstruktion og Tag.

Ved den smalle danske Gaard bærer Ydermurene Bjælkeværk og Tag. (En Undtagelse danner dog de frisiske Gaarde, saa langt, som Stormfloderne naaede ind.) Den brede og høje Saksersgaards Tag bæres derimod af de store »Høvdständer« (Hovedstolper), der staa et Stykke inden for Murene og er med til at skille Loen fra Staldene.

Sikringen af Rygningen (Mønningen) foretager Danskerne paa den Maade, at de enten lægger Græstørv oppe paa Mønningen, faststukket med Pinde, eller tætter Mønningen med Lyng eller Tang, paa Østkysten og Øerne fastholdt ved de karakteristiske Kragtræer. Nedertyskerne derimod lægger en Rørfletning paa deres Rygning, og Græstørv, Lyng, Tang og Kragtræer er ukendte Syd for Ejderen. Af alle nedersaksiske Ejendommeligheder er den flettede Rygning det, der naar længst mod Nord. Den dansk-frisiske Mønning findes, Stapelholm undtaget, ikke Syd for Danevirke, den saksiske kan derimod iagttages spredt op til Isted og, med Kappelovergangen som Udgangspunkt, et lille Stykke ind i Angel.

13. Fra Jevenstedt i Holsten.
Typisk saksisk Gavl.

14. Fra Isted ved Slesvig.
Typisk dansk Gavl.

En for Lægmanden meget iøjnefaldende Forskel viser G a v l e n e. At Danskerne byggede deres Gaarde med skraa Gavle, skyldes maaske oprindeligt Vestenvinden; den skraa Gavl svarer til Havdigernes skraanende Yderside. Men disse Valmgavle giver tillige den danske Taglinie, særlig set forfra, de karakteristisk bløde Linier, der svarer til en Væsensejendommelighed i dansk Folkekarakter. Den lige Gavl, der giver de haarde, kantede, skarpe Linier, harmonerer hverken med dansk Landskab eller dansk Folkekarakter.

Ovenstaaende Billeder viser tydeligere end Ord de meget forskellige Linier, der fremkommer ved danske og nedersaksiske Valmgavle. Billederne fra Hjerpsted og Isted viser de karakteristiske danske bløde Linier i Valmen, den særprægede Maade, hvorpaa Murlinien fremhæves og det mest danske: L o f t s l u g e n! En Loftsluge paa denne Plads kan paa Grund af forskellig Tømmerkonstruktion ikke forekomme Syd for Ejderen! — Loftslugen er lige saa karakteristisk for det danske Hus, som Trekanten med Uglehullet oppe i Gavlen er for det nedersaksiske. Sjællænderne har i Løbet af de sidste Menneskealdrer forladt den smukke, danske Valmgavl, men de har endnu næsten overalt bevaret det mest centrale: den danske Loftsluge.

15. Fra Hjerpsted i Vestslesvig.
Typisk dansk Gavl.

Der kunde endnu fremhæves andre typiske Forskelle mellem den danske Gaard og Saksergaarden, f. Eks. de karakteristisk forskellige Benævnelser af Gaardens enkelte Dele (se Teksten til Grundplanerne Side 210), Forskelle i Inventar og Indbo, Sæd og Skik i Tilknytning til Huset, men vi standser her, idet vi til sidst giver en sammenfattende Oversigt, der viser det dybe Skel.

Den danske Gaard.

Den nedersaksiske Gaard.

A. Orientering.

Orienteret efter Verdenshjørner: Langside mod Syd.	Orienteret efter Vejen. Gavlen ud mod Vejen.
---	---

B. Proportionering.

Langstrakt, smal, lav, spinkel.	Kort, bred, høj, kraftig.
---------------------------------	---------------------------

C. Gruppering.

I Reglen flere Længer. Samler Længerne vinkelret og symetrisk omkring en Gaardsplads.	Søger at sammenfatte Rummene til Beboelse og Drift i een kraftig Rygning; hvis der findes mindre Udhuse, spredes disse uden Plan; kender ingen Gaardsplads.
---	---

D. Grundplan.

Et <i>Trerumshus</i> , bestaaende af Stuer, Lo, Stald, skarpt adskilte. <i>Tværdelt</i> ; særlig karakteristisk er den tværliggende Lo.	Et <i>Etrumshus</i> og <i>langdelt</i> , hvor alt søges samlet under eet Tag omkring den langsliggende Lo.
---	--

E. Tømmerkonstruktion.

Taget bæres af Murene.	Taget bæres af stærke Stolper.
------------------------	--------------------------------

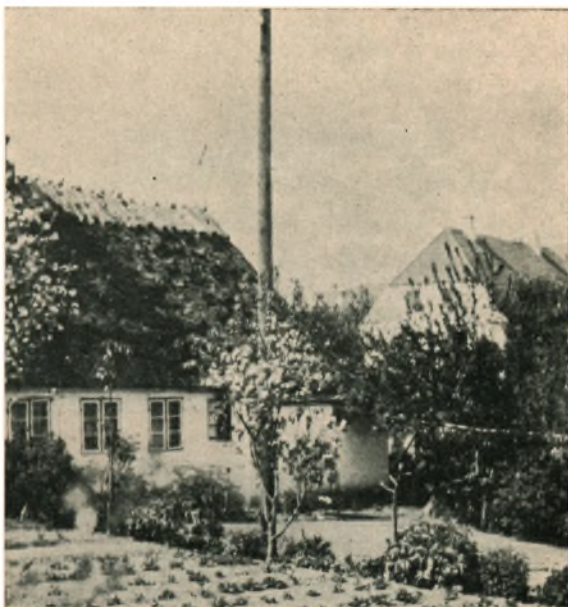
F. Tag.

Rygning belagt med Græstørv, Lyng eller Tang; Gavlen har skraa Valm; Loftsluge.	Rygning flettet, Gavlen ikke med Valm eller med stejl Valm! Uglehul.
---	--

Disse gennemgribende Forskelle gør det umuligt for os at tale om to forskellige »Typer« eller »Grupper«. Vi vælger derfor det skarpere Ord *Arter* og taler om den danske Gaardart og den nedersaksiske Gaardart.

Selv om der inden for de to Arter findes forskellige Egnstyper, og selv om de sidste Menneskealdres mange Nybygninger har forladt den oprindelige Stilrenhed, saa er Skellet mellem de to Gaardarter endnu overmaade klart synligt. Særlig paa den slesvigske Midtslette, i Frisland og i Angel, altsaa Syd for den nuværende Statsgrænse, staar endnu Tusinder af stilrene danske Gaarde. Endnu mere paafaldende er dog det store Antal af stilrene nedersaksiske Gaarde, der gør Middelalderen levende for

os, saa snart vi overskrider Folkegrænsen sydpaa. De gamle saksiske »Røghuse« (Huse uden Skorsten) er endnu langt fra alle forsvundne eller i Tidens Løb blevet forsynede med Skorsten. En flygtig Tælling viser, at der mellem Danevirke og Ejder endnu findes et halvt Hundrede af disse primitive Boliger, ja, i Landsbyen Fockbeck lige uden for Rendsborg alene ni! Man kan roligt regne med, at der i Holsten endnu eksisterer mindst et Tusind af dem. Kører man i Midt- og Østholsten fra By til By og spørger efter »Røghuse«, saa overraskes man af deres store Tal: 2, 3 og flere i hver By.

16. Fra Mehlby ved Kappel.

Dansk Landsby.

Vil man faa et stærkt Indtryk af Folkegrænsen, som den i Dag tydeligst fremtræder i Husenes og Landsbyernes Præg, skal man naturligvis først opsøge de ældste Partier i en Landsby. Vi behøver her ikke at præsentere en dansk Landsby nærmere og nøjes derfor med eet Billede. Det viser et lille, idyllisk, typisk dansk Byparti fra Mehlby ved Kappel, i Angel, helt nede ved Slien. Baade det lille,

smukke Hus med sine Kragtræer og det nye ved Siden af kan kaldes stilrene danske Bygninger. — Selv Landevejskroerne sætter Folkeskel. Det næste Billede viser Helligbæk Kro lidt Nord for Slesvig. — Krohuset med denne Form for Rejsestalden er ty-

17. Helligbæk Kro
Nord for Slesvig.

Typisk dansk Landevejskro.

18. Fra Jevenstedt.

pisk for det danske Omraade; vi kan finde mange Hundreder af denne Krottype fra Danevirke til Skagen. Vi kan ikke finde een eneste af den Syd for Ejderen!

Man behøver blot at sammenligne Billedet fra Mehlby med Billederne fra Jevenstedt (Nr. 18—21) for at faa et slaende Indtryk af Folkegrænsen. Vi har med Vilje ikke valgt en holstensk Landsby, der bedst passede os; vi har taget disse Billeder i den første Landsby, vi kommer til, naar vi nordfra passerer Ejderen ved Rendsborg, ligesom Mehlby er den første Landsby i Angel, naar vi sydfra kommer over Slien ved Kappel. Der kunde godt vælges andre, der viser Skellet endnu stærkere. Et Par af disse Billeder fra Jevenstedt viser gamle Røghuse (ligesom Billede 5). Den nye Skorsten paa det ene Billede røber, at det kun er et Par Aar siden, at man i dette Hus har anbragt et Komfur; dette sættes ikke paa Arnens Plads, men i det saakaldte »Hørn« til venstre for Arnem.

19. Fra Jevenstedt.

20. Fra Jevnstedt.

Saa primitivt, som det ses paa Billederne nederst paa Siden, bor overordentlig mange Mennesker endnu Syd for Ejderen! Man forstaar godt, at en Holstener, der for første Gang kommer Nord for Danevirke, uvilkaarligt undres over de

danske Stuehuses herskabelige Præg. »I Danskere bygger alt for flot! I bygger jo Eders Gaarde til Menneskene; men vi bygger vore til Avl og Drift!« er stadig gentagne Udbrud, man hører fra holstensk Side. Her i Holsten findes endnu utallige Huse og mindre Bøndergaarde, der hverken har Komfur eller Kakkellovn, hvor der kun er to smaa Stuer til Husbondens Familie og een til Aftægt

21. Fra Jevnstedt.

Røghus.

(»Verlehn«). En Bilægger, der opvarmes fra et Hul ved Siden af Arnen, maa klare hele Opvarmningen, og Husmoderen staar hele

22. Dobbeltarne i et Røghus. Fra Ehndorf ved Neumünster.

23. Enkeltarne med „Schwibbogen“ i et Røghus i Ascheffel, Hütten Herred.

24. Typisk dansk Nybyggergaard, opført 1934 i Jejsing af Kreditinstitut Vogelgesang.

les Lo kun har hver en Stue og et Kammer at raade over. De to Husmødre staar Side om Side og tilbereder deres Mad ved Arnerne!

Vender vi saa Blikket fra de gamle Gaarde til Nybyggerne, viser Skellet sig næsten lige saa tydeligt. Det kan være tilstrækkeligt at vise hen til hosstaaende Billeder. Gaarden fra Jejsing er typisk dansk med skarp Adskillelse mellem Stuer, Lo og

25. Typisk dansk Husmandsbygning.

Fra Sølsted ved Tønder.

Stald, med Stuefronten mod Syd, stilren dansk Gavl, Længerne vinkeletret samlet omkring en Gaardsplads, Loen tværs gennem Huset

o. s. v. De samme danske Væsenstræk viser Husmandens Gaardanlæg. De nye Gaarde fra Holsten røber lige saa tydeligt Arven fra den gamle Saksergaard: det brede, kraftige Anlæg, Bestræbelsen for at samle alt under eet Tag uden en skarp Adskillelse.

26. Typisk ny Gaard i Jevenstedt i Holsten.

Man forstaar af denne Gennemgang, hvor fremmede af landsfremmede tyske Arkitekter tegnede tyske Banegaarde, Domæne- og Rente-gaarde og nye Privatskoler maa virke i Sønderjylland, og man gruer, naar man endog i enkelte Til-

27. Typisk ny Husmandsbygning i Gr. Wittensee (tysk).

fælde kan finde imiterede Uglehuller anbragt paa Gaarde og Huse, der er bygget i den tyske Tid. — Det er ikke blot en Forskel i almindelig Smag, der aabenbarer sig i disse

Bygninger, men de staar som et synligt Tegn paa, at det tyske er fremmed paa den danske Folkegrund.

28. Brøns Banegaard.

Typisk tysk.

Det maa være tilladt at sige, at det samme gælder Funkehuse i det danske Landskab. Ligesom

god Musik, Malerkunst og Digtekunst maa være præget af Folkesindet, saaledes skal sund Arkitektur være jordbunden.

29. Den tyske Privatskole i Skærbæk.

Typisk for de mange nye, tyske Privatskolebygninger, der virker absolut fremmed i Nord-slesvig.

II. GRÆNSEN MELLEM DE TO GAARDARTER

Naar man vil trække den nøjagtige Grænse mellem Saksergaardens og den danske Gaards Omraade, nytter det ikke, at man retter sig efter trykte Kilder. Den danske Historiker P. Lauridsen mente 1894 paa Grundlag af Arkivstudier at kunne fastslaa, at Saksergaarden o. 1709 beherskede Omraadet op til Linien Eckernførde-Slesvig-Arnholt-Jydbæk-Sylvested-Vedbæk-Ramsted; men han oversaa, at Størstedelen af Svans beherskedes af Saksergaarden. P. Lauridsen tilføjer: »Nu er denne Grænse ganske udvisket. I Danevirkeegnen har jeg i Sommeren 1894 kun kunnet finde et Par ganske forkomne Rester af holtsatisk Byggemaade. I arkitektonisk Henseende beherskes Egnen af en Husform, der ikke afviger synderligt fra det danske Hus i Nabostrøgene mod Nord«.

Til Trods for denne sidste klare Udtalelse indtegner en dansk Bog om »Danske Bøndergaarde«, udkommet 1925, endnu Grænsen mellem de to Gaardarter paa følgende Maade: Sli-Slesvig-Jydbæk-Vedbæk-Ramsted!

Den nyeste tyske Bog om Bøndergaarde i Hertugdømmerne, udkommet 1927, lægger Grænsen endnu længere mod Nord, idet hele den sydlige Halvdel af Angel betegnes som nedersaksisk præget. En dansk Bog, udkommet 1933, nævner ikke blot samme Grænse, men overtager endog Betegnelsen »det cimbriske Hus«, som Tyskerne har indført for at undgaa at kalde de sønderjydske Huse danske!

Alle disse Opgivelser er urigtige. Grænsen mellem de to Gaardarter svarer — naturligvis — til Folkegrund og Folkerod:

|| *Nord fra og ned til Linien Sli- Danevirke har vi den danske Gaard. Syd fra og op til Ejderen har vi Saksergaarden. Ingenmandslandet mellem Danevirke og Ejder er tydeligt præget af den største Stilblanding.*

At Omraadet Nord for Danevirke: Slesvig-Jydbæk-Vedbæk-Ramsted i Dag har rent danske Gaarde, skal senere bevises. Her interesserer os kun Grænsebæltet mellem Danevirke og Ejder. For dette Omraade gælder:

1) Hele Omraadet er mere eller mindre blandet. Dette gælder de enkelte Landsbyer og Omraadet som Helhed. Det er naturligt, at den nordligste Del fortrinsvis er danskpræget, men jo længere vi kommer ned mod Ejderen, des mere viser det saksiske Præg sig.

2) Intet Steds Nord for Ejderen findes Saksergaarden saa smuk og stilren, som den møder os, saa snart vi overskrider Ejderen mod Syd. »I dette etnografiske Blandingsomraade har Saksergaarden uden Tvivl bevist sin Overlegen-

30. Sdr. Stapel: Ombygget Sakserhus med lille dansk Hus ved Siden.

hed og er Kendetegnet paa det mod Nord fremtrængende nedersaksiske Folkevæsen. Men Saksergaarden staar lige saa umiskendelig

under jydsk Byggemaades Paavirkning. Husene er lavere, synes hist og her at være fattigere, eller Gaardspladsen med flere Bygninger optræder. Der kan ikke være Tale om en ensartet Byggemaade, der strækker sig over hele dette Omraade«.

(Lehmann, Das Bau-

31. Gaard i Erfde. Til Saksergaarden er der bygget et Stuehus som Korsfløj.

ernhaus in Schleswig-Holstein.) — 3) Den primitive og uhygiejniske Saksergaard er i rivende Tilbagegang; den danske Gaard vinder stærkt frem fra Aarti til Aarti.

Paa Grundlag af Undersøgelser i hver eneste Landsby kan der her gives følgende meget korte Oversigt over dette Blandingsomraade.

Billederne 30-34 er fra S t a p e l - h o l m, Landet mellem Ejder, Treene og

32. Seeth: Ombygget Saksergaard fra 1749, med en Staldbygning som Korsfløj.

33. **Bargen:** Saksergaarden ligger som Kærne i en nu dansk Gaard; men Indgangen til Stuerne fører gennem Loen.

hinanden. Regelen er dog meget ejendommelige **O v e r g a n g s - f o r m e r** fra saksisk til dansk. Hvorledes Overgangsprocessen foregaar, viser de fem Billeder. Folkene vil ikke længere bo i Bagenden af Huset, og der indrettes en Stue til Gaden (Billede 30) eller et helt Stuehus som Korsfløj (Billede 31). Kreaturerne kræver ogsaa mere Plads, og der bygges en Korsfløj til Stald (Billede 32). Resultatet bliver den interessante Gaardtype (Billede 33), hvor den gamle Saksergaard endnu ligger som Kærne i et Gaardanlæg, der allerede som Helhed er mere dansk end saksisk; men Indgangen til Stuerne fører endnu gennem Loen. Til sidst indrettes Stuedør og Forstue, og vi har en stilren, enlænget dansk Gaard med den typiske Tredeling i Stuer, Lo, Stald, med baade Stuedør og Lo paa Langsiden (Billede 34). At Loporten her som i hele Ingenmandslandet og et Stykke Nord for Danevirke har de typisk saksiske Linier i sin Dør, kan naturligvis lige saa lidt gøre denne Gaard til en Saksergaard, som Flip og høj Hat kan gøre en Neger til en Europæer. — Meget karakteristisk for Stapelholm er endvidere, at det typiske Gavlindsnit med Uglehullet næsten er ukendt, selv paa de ældste Huse.

De følgende fire Billeder (35—38) er fra **F r i s l e t t e n**, paa begge Sider af den gamle Hærvej fra Slesvig til Rendsborg. Stærkere end andre Steder har den danske Gaard her

Sorge. Hele Stapelholm viser den største Blanding. I en og samme By finder man typiske saksisk prægede og stilrene danske Huse Side om Side. Billede 30 viser som Eksempel et lille dansk Hus og et ombygget saksisk, der smyger sig tæt op ad

34. **Seeth:** Ren dansk Gaard.

vundet frem i de sidste Menneskealdre. Ned til Linien Selk-Jagel - Rheide - Dörpstedt er Bebyggelsen i Dag dansk, selv om man endnu nogle Steder vestpaa gaar ind ad en Port i Stedet for en Dør (se Billede 8). Som typiske Gaarde fra denne Del af Frisletten viser Billede 35 en fra Jagel, Billede 36 en fra Dörpstedt. — Den midterste Del af Omraadet er præget af Kampen mellem de to Gaardformer. Underlaget er

35. Dansk Gaard fra Jagel.

saksisk, Uglehullet viser sig; men man finder alle de fra Stapelholm kendte Overgangsformer, og den danske Langgaard begynder ogsaa allerede at præge denne Egn. Dog er Omraadet fra Hütten og øst- og sydpaa endnu saksisk præget og rigt paa gamle Røghuse.

36. Dörpstedt, dansk Gaard med saksisk Kerne.

— Det sydligste Bælte er ogsaa blandet, men maa dog endnu siges at beherskes af Saksergaarden. Fra denne Del af Frisletten viser Billederne 37 og 38 to Saksergaarde fra Hohn. I denne Stilrenhed virker de dog allerede paafaldende blandt de mange stilblandede Nybygninger.

Blandingsomraadets tredje Del er Svans (Svansø; tysk Schwansen), Halvøen mellem Sli-

37. Hohn: Gammelt Røghus, beboet indtil 1933.

38. Hohn: Saksergaard ved Hovedgaden.

en og Eckernførde Fjord, Ingenmandslandets mest mishandlede Del. — Oprindeligt laa denne Halvø (Ø) uden for den sammenhængende danske Bebyggelse, men den blev efterhaanden bebygget fra Angel, hvad Stednavnene viser, og

Svans laa dækket bag den ældste danske Grænsevold. 1260 blev dette rent danske Omraade pantsat, i Realiteten afstaaet, til de holstenske Grever og derefter »koloniseret« i Lighed med det vendiske Østholsten og iøvrigt hele Østelbien. Alle disse Kolonialomraader har gennem Tiderne været præget af Herremænds Slotte og liv egne Trælles usle Hytter. Den danske Gaard paa Svans veg sydfra for den primitive saksiske; men i de sidste Menneskealdre gaar Bølgen den modsatte Vej.

39. Røghus i Sønderby, Midtsvans.

4). Dansk Hus med saksisk Islæt fra Koslev (Kosel).

Disse forvirrede Forhold medførte en saa forvirret Byggemaade, at den kan bringe Forskeren til Fortvivelse. Forskellen mellem Angel og Svans er saa iøjnefaldende, at man ved første Blik fristes til at regne Svans til det saksiske Omraade. Alle Hustage er paafaldende høje og stejle, Rygningen er saksisk overalt, — men Orientering og Grundplan er i Dag overvejende dansk, og medens man skal lede meget længe, inden man finder et virkeligt saksisk Hus som det, Billede 39 viser, møder

man, navnlig i den nordlige Del, Hundreder af danske Gaarde og Huse. Svans er kaotisk stilblandet i enhver Henseende. Man finder f. Eks. danske Gavl med Uglehul (Billede 40) og med saksiske Hestehoveder (Billede 41)! I Almindelighed gælder for Svans som for hele Ingenmandslandet, at Bonden i Dag bor i en dansk Gaard, den lille Mand i mere saksisk prægede Huse. — Den nordlige Del af Svans ned til en Linie,

41. Dansk Gavl med saksiske Hestehoveder i Brodersby.

der omtrent fra Svans Sø gaar over Schuby og Sieseby ned til

Rieseby, maa dog i Dag helt regnes til det danske Byggeomraade. Her oppe i Nordsvans, hvor man endnu saa sent som 1780 talte Dansk, finder vi danske Gaarde (Billede 42), og man kan endog enkelte Steder her i den nordlige Del af Svans træffe Huse med

42. Enlænget dansk Gaard i Kopperby (Nordsvans). Ryngningen er dog saksisk.

Rieseby, maa dog i Dag helt regnes til det danske Byggeomraade. Her oppe i Nordsvans, hvor man endnu saa sent som 1780 talte Dansk, finder vi danske Gaarde (Billede 42), og man kan endog enkelte Steder her i den nordlige Del af Svans træffe Huse med

Kragtræer (Billede 43)! Det turde være tvivlsomt, om Saksergaarden nogen Sinde har været herskende i Nordsvans.

Ingenmandslan-
dets sidste Omraade er Danskersko-
ven (tysk Dänisch-
wohld), der ligger mellem Eckernførde Fjord og Kiel Fjord. Her har aldrig været Tale om en sammenhængende dansk Bebyggelse, idet danske Stednavne kun forekommer spredt langs

43. Dansk Hus med Kragtræer i Olpenæs (Nordsvans).

44. Fra Landsbyen Spreng i Danskerskoven.

med Sydsiden af Eckernførde Fjord. De store Skove er ryddede af holstenske Kolonister, og det er derfor naturligt, at Danskerskoven i Dag med Hensyn til Bebyggelse absolut er nedersaksisk præget. Landsbyerne Spreng, Surendorf og andre gør et absolut saksisk Indtryk (Billede 44), og der er bevaret ikke saa faa Røghuse i Danskerskoven. Man finder her endog en nybygget, stilren Saksergaard, vistnok den eneste Nord for Ejderen (Billede 45). Men man ser ogsaa her tydeligt, at Udviklingen gaar bort fra Saksergaarden. Man bygger en Stuekorsfløj ud til Gaden (Billede 46), man lader den gamle Saksergaard staa som Ladé og bygger et helt nyt Stuehus, og undtagelsesvis er man naaet helt over til det danske Gaardanlæg.

Resultatet af denne Undersøgelse bliver, at man i Dag vanskeligt kan trække Grænsen mellem den danske Gaard og Saksergaarden op med en klar Streg. Nordspidsen af Svans og den nordligste Del af Frisletten er danskprægede, Stapelholm og den midterste Del af Frisletten er saksisk-dansk, det sydlige Svans, den sydligste Del af Frisletten og Danskerskoven er nedersaksisk prægede; men

45. Krusendorf: En nybygget Saksigaard (stor Sjøldenhed).

Grænsen forskydes stadig mod Syd. Rigtigst er det at tale om et Grænsebælte, der svarende til Jord, Nedstamning og Historie omfatter Omraadet mellem Danevirke og Ejder.

46. Saksergaard med Stuekorstløj i Surendorf.

Til dette Grænsebælte maa dog ogsaa regnes den nordvest-

ligste Del af Ditmarsken, idet den danske Gaard, her betegnende nok kaldt »Dwerhuus« (Tværhus), er trængt frem over Ejderen til en Linie, der kan trækkes fra Frederiksstad over Heide ned til Nordøsthjørnet af Ditmarskerbugten. (Meddelt efter trykte Kilder.)

—■— Sydgrænsen for den danske Gaards sammenhængende Omraade 1935.
- - - - - Nordgrænsen for Saksergaardens Omraade.

Mellem de to Grænser ligger der et Overgangs- og Blandingsomraade.

III. DEN DANSKE GAARDS TYPER I SYDSLESVIG

De to Gaardarter viser naturligvis noget forskelligt Type-præg efter den Egn, hvor Huset er bygget. Det er naturligt, at den østholstenske Saksergaard viser Spor af vendisk Paa-virkning; man kan finde de i n d a d v e n d t e Hestehoveder i Gavlen, ja, man kan endog i et enkelt Tilfælde finde den vendiske Rundby. (Gr. Harrie ved Neumünster.) Det er lige saa naturligt, at den danske Gaard er noget forskellig, om den ligger i Marsken, paa det jydsk Smeltevandsomraade eller i Østjyllands og Øernes Morænelandskab.

Tre Egnsomraader Nord for Danevirke interesserer os særligt:

- 1) Frisland, 2) Omraadet Nord for Danevirke, der skal have været saksisk præget i 1709,
- 3) Angel.

48. En frisisk Hallig. Dansk Byggemaade.

Gaardart. Man kan køre fra Ribe over Tønder, Bredsted, Husum til Frederiksstad, uden at man paa nogen Maade kan se, hvor man færdes paa dansk og hvor paa frisisk Omraade. Men tager man blot fra Frederiksstad en halv Mils Vej op til Seeth paa Stapelholm, faar man et tydeligt Indtryk af, at man har passeret en Folkegrænse, og dog hører Stapelholm ikke til det rent nedersaksiske Omraade.

Man kan endog sige, at de frisiske Gaarde er ualmindelig r e n e i S t i l e n . De ligger nøjagtig solrette, markerer i udpræget Grad Længden og det symetriske Gaardanlæg, har altid Indgangsdør og Loport paa Langsiden, holder strengt paa Rækkefølgen Stuer, Lo, Stald, og Valmgavlen med Loftslugen mangler sjældnere her end paa andre Egne. (Billederne 48 og 49). Om den runde Bue over Dørene og Kvisten over Indgangsdøren oprindelig er en frisisk Ejendommelighed, kan ikke siges med Sikkerhed, thi de findes i

49. Landsby paa Før. Dansk Byggemaade.

Dag over hele Vestslesvig.
(Billede 50.)

Selv den ejendommelige Hauberg, der i saa stærk Grad præger Ejdersted, og der kan spores gennem hele Frisland til Holland, hører ikke til den saksiske, men til den danske Art. Man skal blot opløse den i dens Bestanddele og tegne dens Grundplan, da erkender man, at en Hauberg ikke er andet end en firelænget Gaard af dansk Art, hvor alle fire Længer og Gaardspladsen med er sammenfattede under et vældigt Tag. Stuelængen ligger mod Syd, Loen

50. Fra Møgeltønder Sønderby. Typisk er Rundbuen og Kvisten med „e Arksengal“ over Døren.

gaar tværs gennem Huset, og midt inde i hver Hauberg findes den saakaldte »Firkant«, der svarer til Gaardspladsen i en dansk Gaard.

Det berømte Omraade Nord for Danevirke (Slesvig-Jydbæk-Vedbæk-Ramsted), der skal være behersket af Saksergaarden, eksisterer kun i ukyndige Folks Fantasi. At der engang har ligget enkelte Saksergaarde Nord for Danevirke, viser Ostenfeldgaardene i Lyngby, Husum og Altona Museer. Men disse Gaarde viser tillige, at Ostenfeldgaardene ikke var saa stilrene Saksergaarde, som man endnu i Dag i Tusindvis kan finde dem Syd for Ejderen. At de nogen Sinde har været fremherskende paa denne Egn, forekommer ret usandsynligt, naar man i Dag ikke kan finde Efter-

virkninger af saksisk Byggemaade i de i Løbet af det sidste Aarhundrede opførte Huse og Gaarde. Hele den paagældende Egn er i Dag lige saa rent dansk af Byggemaade, som en hvilken som helst anden dansk Egn. Billederne fra Ostenfeld, Ved-

51. Typisk Gaard i Ostenfeld.

52. Typisk Gaard i Wittbeck (Vedbæk) v. Ostenfeld.

derlag kan iagttages i Ostenfeld og Hude, noget stærkere i Hollingsted; men det er altsaa en Kendsgerning, at der kun findes 1 — een — Saksergaard Nord for Danevirke, mens der findes mindst 1000 danske Gaarde syd for! Det er derfor ikke for tidligt at gøre en Ende paa Fantasierne om et neder-saksisk præget Omraade Nord for Danevirke.

53. Typisk Gaard fra Sylvested (Silberstedt).

De to følgende Billeder (55 og 56)

viser typiske Gaarde fra Angel. Det er ikke nødvendigt at udføre nærmere, hvor stilren dansk hele Angels Byggemaade er.

54. Saksergaard i Ramsted ved Svavsted — den eneste Saksergaard Nord for Danevirke.

bæk og Sylvested viser typiske Gaarde fra dette Omraade, smukke, stilsikre og stilrene danske Gaarde. — Den eneste Saksergaard Nord for Danevirke ligger i Ramsted ved Svavsted. (Se Billedet.) Meget svage Antydninger af saksisk Un-

Den runde Tagbue over Døren, der findes overalt i Angel, kendes lige saa godt fra Fyn; det typiske »Herregaardsanlæg« med frit liggende Stuehus og to andre Længer, der indrammer en statelig Gaardsplads, kendes lige saa godt fra Sundved, Als og an-

dre Steder paa dansk Omraade, men det er ganske udelukket, at man kan finde noget lignende Syd for Ejderen! Blot eet lille Træk virker fremmed ved Angelbogaardene: det ejendommelige Indsnit oppe i Valmgavlen. Det er ikke et Ugle-

55. Typisk Angelbogaard. — Fra Husbyskov.

hul; men selv om der paa dette Sted ganske umotiveret vilde være anbragt et Uglehul, vilde det jo ikke gøre Angelbogaarden til en Saksergaard.

56. Typisk Angelbogaard fra St. Kværn. — Tre fritliggende Længer indrammer en stor Gaardsplads.

IV. NORDISK OG TYSK BYGGEMAAD

Naar vi hidtil har anvendt de gængse Betegnelser »Saksergaarden« og »den danske Gaard«, er det næppe helt korrekt. Tyskerne taler om den »n e d e r s a k s i s k e« Gaard, og denne Betegnelse er meget bedre, thi den nedersaksiske Gaardform behersker kun det nordtyske Sletteland, det nedertyske Folkeomraade. Tyskland er lige saa stilbroget, hvad Byggemaade angaar, som det er broget med Hensyn til Folkeæt.

Derimod turde de samme Væsensejendommeligheder i Bøndergaardene gaa igen over hele Norden. De nordiske Broderstammer bygger i Længden, adskiller skarpt Beboelse, Lo og Stald, foretrækker Tværdelingen o. s. v. Saa vidt vides er dette Skel mellem fællesnordisk og tysk dog endnu ikke behandlet nærmere.

Med absolut Sikkerhed kan der dog siges, at der med Hensyn til Byggemaade ikke findes nogen Antydning af en Kongeaagrænse.

Man finder forskellige Gaardtyper, naar man kører tværs over den jyske Halvø fra Øst til Vest; men man kan ikke paa nogen Maade paa Bøndergaarde og Smaahuse se, naar man i nord-sydlig Retning passerer Kongeaaen. Gaardene i det sydlige Jylland er noget bredere, den enlængede Gaard er noget hyppigere end længere nordpaa, men Kongeaaen markerer paa disse Punkter ingen brat Overgang, og de afgørende danske Væsensejendommeligheder er mindst i lige saa udpræget Grad til Stede i Sønderjylland som i Nørrejylland.

Hvilken Betydning det har at konstatere dette, kan vi vise ved at citere en tysk Gaardforskers Ord: »Bondegaaarden er mere end blot et Husly. Den er sammengroet med Bondens Sind. Selv den ukyndige faar uvilkaarligt en Anelse om Gaardens Betydning for Spørgsmaalet om, til hvilket Folk Bonden hører. Bondens Gaard er det korte Udtryk for Omraadets Folkepræg (»Volkstum«).«

Saaledes viser Bondegaaarden tydeligt, at Sønderjylland ned til Danevirke er gammelt dansk-nordisk Folkeomraade.

Billederne efter Forf. Fotografier med Undtagelse af Nr. 15 (A. Martinsen), 16 og 40 (Seminarieelever), 48 og 49 (efter Prospektkort).

Fra Redaktionen.

- H. Lausten-Thomsen:* Slesvigske Folkesagn, S. 114.
— Danmarks Riges Breve, S. 156.
— Sønderjydsk Maanedsskrift, S. 96, 188.

Tillæg.

- F. Fischer:* Slesvigske Folkesagn.
Lis Jacobsen: Danmarks Riges Breve.
M. Hammerich: Det slesvigske Spørgsmaal.
-

Stedfortegnelse.

A

Aabenraa 1 ff., 34, 46,
114ff., 158, 161, 164,
180, 196.
Abild 60, 71.
Abterp 49 ff., 60, 86 ff.,
93 ff., 100, 104 f., 107
f., 133.
Als 66 ff., 164, 182 ff.,
230.
Arnholt 220.
Arrild 179.
Amrum 97 f.
Anflod 100.
Angel 212, 214, 220,
230 f.
Ascheffel 217.
Asserballeskov 68.
Astrup 49, 166.
Augustenborg 126, 166,
184 ff.

B

Ballum 13ff., 49 ff., 82
ff., 133 f., 171 f.
Bargen 222.
Barsmark 25, 132.
Barsø 29 f., 65.
Blæsborg 186.
Borg 82, 93 ff., 104 f.,
106.
Bramdrup 59.
Branderup 196.
Brede 49 ff., 60 ff., 95
f., 197 ff.

Bredsted 196.
Bro 182, 186.
Brodersby 225.
Bromølle 185.
Brøns 219.
Burkal 134, 159, 202.
Bylderup-Bov 202.
Bæk 59.

C

Christiansfeld 123, 165.

D

Danevirke 159 f., 162.
Danskerskoven 225 f.
Draved Skov 45 f.
Duborg 150, 152.
Dybbøl 122 ff.
Dybvig 30.
Dyrkjær 30.
Dørpstedt 223.
Døstrup 49 ff., 90 ff.,
100, 105 f., 107, 134.

E

Eckernførde 220, 226.
Egen 122 f., 186, 188.
Ejdersted, 81, 100, 110
ff., 229.
Emmerlev 16.
Erfdde 221.

F

Faargaard 35 f.
Fasbro 25.

Flensborg 1 ff., 22, 137
ff., 159, 161, 164, 168.
Forballum 49, 57 f., 82
ff., 95 f., 201.
Frederiksstad 227.
Frisland 228.
Frisletten 222 f.
Før 97, 228.

G

Gallehus 44, 158.
Gammelgaard 185.
Gassehøj 133.
Genner 28 f., 190 f.
Gram 40 f., 164.
Guderup 123, 183.

H

Haderslev 1ff., 39f., 59,
161, 164, 177, 179,
196.
Hammelev 165.
Harres 49 ff., 82, 106.
Harreslev 22.
Havnbjerg 182.
Hedeby 159 f., 174.
Hellevad 162.
Helligbæk 215.
Helved 187.
Hjerpsted 200, 213.
Hjordkær 61.
Hohn 223, 224.
Hollingsted 230.
Hoptrup 59, 190.
Hostrup 178 f.

VII

Hovslund 190 ff.
 Hude 230.
 Husbyskov 231.
 Husum 146, 162, 166,
 229.
 Hütten 166, 223.
 Hybjerg 49, 104, 106.
 Hygum 162.
 Højer 100, 164, 200.
 Højrup 179.
 Hørup 183.
 Høruphav 125.

I

Isted 212, 213.

J

Jagel 223.
 Jarup 191.
 Jaruplund 151.
 Jegerup 159.
 Jejsing 100, 218.
 Jordsand 98 f., 200.
 Jydbæk 220, 229.
 Jyndeved 207.

K

Kalø 29.
 Kannikhus 42.
 Kappel 212.
 Karlum 163.
 Kegnæs 127.
 Kestrup 59.
 Ketting 66, 184, 186.
 Kettingskov 66, 68.
 Kjær 123 ff.
 Kliplev 46 f.
 Klus 152.
 Kogsbøl 100
 Koldby 206.
 Kopperby 225.
 Koslev 224.
 Kringlum 82 ff., 171,
 201.
 Krusendorf 226.
 Kummerlev 53, 32, 33
 ff., 199.
 Kværn 231.

L

Lerskov 194.
 Lindetskov 178.
 Lovrup 104.
 Lovtrup 175.
 Lunde 49, 57 f., 82 ff.,
 93 ff., 104 f., 172.
 Lyksborg 152, 161, 185.
 Lysabild 183 f.
 Lø H. 82 ff., 103 ff.
 Løgumgaard 33 ff.
 Løgumkloster 33 ff., 53,
 60, 96, 161, 163, 165,
 198 ff.
 Løjt K. 25 ff., 65, 132,
 199.

M

Majbøl 183.
 Mastrup 59.
 Mehlby 215, 216.
 Misthusum 13, 49 f.,
 100.
 Mjolden 49 f., 55, 57 f.,
 86 ff., 93 ff., 100, 106,
 131, 181 f., 201.
 Moltrup 165.
 Møgeltønder 1, 42 ff.,
 229.

N

Nordstrand 100, 113.
 Nybøl 67.
 Nørborg 183, 187 f.
 Nr. Løgum 33 ff., 197 ff.
 Nr. Vollum 50, 86 ff.,
 104 f.

O

Oksenvad 175.
 Olpenæs 225.
 Ostenfeld 229, 230.
 Ottersbøl 86 ff., 103 f.

P

Pothat 71.

R

Raade 59.
 Rabsted 35.
 Ramsted 220, 229, 230.
 Randerup 49 f., 55, 57,
 82 ff., 93 ff., 104, 106
 ff., 109, 171 f., 201.
 Rantum 98.
 Rejsby 100.
 Rheide 209, 223.
 Ribe 68, 161, 162, 163,
 164.
 Riseby 225.
 Rikkelsbøl 100.
 Rodenæs 100.
 Roost 179, 180.
 Ruddbøl 100.
 Rugbjerg 191 ff.
 Runde Mølle 25.
 Rungholt 100.
 Ryd 161.
 Rødding 9.
 Røj 44.
 Rømmø 51, 57, 97, 131.
 Rønhave 125, 127.
 Rørkær 100.

S

Sandbjerg 125 f.
 Schackenborg 14, 40 f.,
 44.
 Schuby 225.
 Sebbelev 121, 184, 185.
 Seeth 221, 222, 228.
 Selk 223.
 Siseby 225.
 Sild 97 ff.
 Sjellerup 123.
 Skamlingsbanke 165.
 Skast 49, 55, 171.
 Skodborg 175.
 Skovby (Løjt) 25 f., 28.
 Skærbæk 13 f., 49, 201,
 219.
 Slesvig 146, 159 f., 161,
 162, 164, 220, 229.
 Smedager 192.
 Spandet 191.

VIII

Spreng 226.
Stapelholm 221 f., 228.
Stavnsbøl 184.
Stemmild 202.
Stokkebro 203 f.
Stubbum 121 ff.
Sundsmark 124.
Surendorf 226, 227.
Svans 220, 223 ff.
Svanstrup 82, 93 ff.,
198 f.
Svenstrup 67.
Sylvested 220, 230.
Sød 100.
Sølsted 218.
Sønderborg 1 ff., 39 f.,
67, 121 f., 129 f., 164,
185.
Sønderby 224.
Sdr. Stapel 221.
Sdr. Vollum 93, 104 f.,
107 f.

T
Thorsbjerg 158.
Tinglev 159.
Toftlund 9.
Toldsted 46.
Tornum 136.
Traasbøl 135.
Travsted 71.
Trælborg 61, 82, 93 ff.,
104 f., 197, 199.
Trøjborg 74, 95.
Tyrstrup 177.
Tønder 4, 97, 112, 134,
164, 179.
Tørning 175.
Tørning Len 164, 179.

U
Ubjerg 176.
Uge 174 f.
Ulkebøl 124, 126, 127.

Urnehoved 68 ff., 175.

V
Valsbøl 166.
Vedbæk 220, 229, 230.
Vedsted 190, 196.
Vennemose 71.
Vesterland 98.
Vilstrup 59.
Vinum 107.
Vippenbøl 100.
Visby 104 f., 133, 208.
Vollerup (Als) 126.
Vongshøj 134.
Vonsbæk 59.

Ø
Ørby 59.
Østerby (Daler) 204.
Østerholm 187.
Øster Løgum 189 ff.

Bikuben

Forsørgelsesforening og Sparekasse

Hovedkontor: Silkégade 8

Kjøbenhavn K.

Zoologisk Have

KØBENHAVN

Sidste Seværdighed: To store Abeflokke færdes i Frihed, uden Gitter, kun ved en Grav skilt fra Publikum.

Stort nyt Fuglehus.
Elefanter og Bjørne uden Gitter.

— *Familiehøve for Madkurve.* —

UDSIGTSTAARN.

MUSIK.

ET LILLE BELØB HVER UGE —

benyttet til en Livsforsikring i

D. F. F. A.

A/S DANSK FOLKE-FORSIKRINGS ANSTALT

sikrer paa en hensigtsmæssig Maade Fremtiden for Dem og Deres Familie.

DEN UGENTLIGE PRÆMIEBETALING

passer for Nutidens Budget, fordi den er overkommelig for **alle**.

Forsikringsbestand over 231 Mill. Formue over 91³/₄ Mill.

Hovedkontor: Anker Heegaardsgade 13, København V.

ANDELS-PENSIONSFORENINGEN*(gensidigt Pensionsforsikringselskab)*

Telf. Central 2728

Rosenørnsallé 1. Kbhvn V.

+

Kollektive Pensionsforsikringer**DEN KONGELIGE PORCELAINSFABRIK
& FAJANCEFABRIKEN ALUMINIA A/S****Husmandsbrandkassen for Danmark**

Ca. 130.000 Medl. 1000 Mill. Kr. Forsikringssum. Reserver ca. 1,6 Mill. Kr

Moderat Præmie. Hurtigt Afregning. Kulant Behandling

Nærmere Oplysninger faas ved Henvendelse til Distriktsforstanderne, Sognetillidsmændene eller Hovedkontoret:

Nørrevoldgade 16, København K., Telefon 383**Sønderjydsk
Teglindustri**

Nordre Fasanvej 217

Telf C. 4520 — Tage 1700 —

Tage 1717

København N.

Facadesten

flammede Sten

Tagsten

Drænrør

Alle Bygningsartikler.

Hareskov Kuranstalt**pr. Bagsværd St. ved København. Tlf. Bagsværd 348
Kurlæge Axel Hansen.**Varme og medic. Bæde, Massage og elektrisk Behandling (Lysbehandling a. m. Finsen), Diet, Stofskiftesygd., kron. Mave- og Tarmlid., Gigt, Hjertesygdomm., Nervalid, etc. (ikke Sindsygd. eller Tuberkulose). Rekonvalescens. **Pris for Pension** (Ver. og Kost, Lys og Varme) inkl. Kurafgift fra Kr. 10,00 pr. Døgn.

Prospektus sendes paa Forlangende.

Bemærk: Ikke Hareskov St., men Bagsværd St.**Det danske Gødnings-Kompagni**

København

Nykøbing F., Odense, Aalborg, Struer, Aarhus, Esbjerg, Sønderborg

Ældste og største
Gødningsforretning
i DanmarkEneste Fabrikanten
af Superfosfat
her i Landet.

Salgskontor for Danmark for

A/S Dansk Svovlsyre- & Superphosphat-Fabrik

Andelsselskabet

Odense Eksportslagter

ODENSE

Filtial i Assens.

Telf. Odense 500 (4 Linier)

Telf. Assens 3

Paa Genforeningsdagen . . .

en John Haig Whisky

Anders Lervad & Søn

Askov pr. Vejen
Fabrikation af: Haand- og Kunstvæve med alt Tilbehør, Høvlebænke og Værktøj til Sløjd og Husflid. - Bogbindværktøj. - Kurvemagerværktøj. - Alt i prima Kvalitet med fuld Garanti og til billigste Priser.
Priser paa Forlangende.

Støt dansk Industri

BRØRUP-VÆVEN.

Eneste danske Væv, der tilfredsstillende de mange Krav, der stilles af Hjemmevæverskerne. - - - - Forlang Tilbud!
Leverandør til Væveskolen Askovhus.

Paul Clausen, Brørup,

Leverandør til Væveskolen Askovhus.

Korups Have - Valby

Restauration - Selskabslokaler - Teatersal
Keglebane - Spilleværelser

anbefales til sønderjydske Foreninger.

C. Heckmann, Restauratør.

Marius Knudsens Efterf.

(R. Westergaard)

Sct. Jørgensgade 214 - Odense - Tlf. 247

ARTESISK BRØNDBORING

Støt

de sønderjydske

Jndsamlinger.

S. H.

Kuranstalten

Gl. Skovridergaard

Silkeborg - Tlf. 514 og 515

Overlæge V. STARCKE
træffes pers. Tlf. 514: 11-12.
Tlf. 156: 2-3.

Forlang Prospekt.

Sønderjydske Landmænds

Adels - Smørsalgforening Sønderborg.

Dansk Paramenthandel

K. F. U. M., Gothersgade 115A'.
København K.

Kirke-Effekter, Tal til Kirketavler
Præstekjoler, Alter-Særkalke

Snoghøj Gymnastik- hejskole Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.

5 — Vinterskole.

Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

Svendborg Dampmølle

anbefaler sine forskellige for-
trinlige Melsorter. Specielt
„Navigator“ og „Saturn“

AKTIESELSKABET

Svendborg

Øxenbjerg

Dampmølle

Svendborg.

ALSISK FRØAVL

Sønderborg Telf. 18

Alle første

Klasses Stammer.

„DEGO“

Havregryn er
de sundeste

Askov Sløjdskole

Vejen St. Telf. 17 Askov.
Skolen for Overgangsalderen.
Amtsunderst. skal søges inden 1. Juli.
Statsunderstøtt. søges indtil 15. Nov.
Skema og Skoleplan sendes frit.

Kristine og Anders Nielsen.

Spare- og Laanekassen i Aarhus.

St. Torv 6. Aarhus. Telf. 101.

Kontortid: 10—1 og 3—6.

Vejen Sparekasse.

Kontortid 10—12 og 2—4.

VEJEN.

A/S Det Nordiske Kamgarvspinderi, Sønderborg.

H. Rasmussen & Co.

Aktieselskab.

Frederiksgade 37-39. Telf. 59.

Odense.

Jernstøberier.

Væveskolen „Askovhus“

Indeh.: Paula Trock & HennyBaumann
St. anerkendt teknisk Skole med 6 Maaneders Kursus, samt 2-arrige Kursus for Lærende- og Erhvervsuddannelse.
Forlang Prospekt. Tlf. Sønderborg Nr. 100

Dampmøllen Viktoria

Aktieselskab

ODENSE

A S

Sønderjydske Frøforsyning

Aabenraa.

Telf. 47.

Frøleveringerne er underkastet
Statsfrøkontrollens selvvirkende
Kontrol.

Alle 1ste Kl.s Stammer føres.

Gummistøvler

De Forenede Teglværker

Akts.

ved Aarhus

Akts.

Kontor: Parkallé 15,

Telf. 644. Aarhus. Telf. 6444

Facadesten, Tagsten, Radial-
sten, glass. Tagsten
og Mursten.

Andelsselskabet Odense

Eksportslagteri

ODENSE

HURTIGT

SIKKERT

BILLIGT

Postpakker, der udveksles mellem Fyn og omliggende Øer
og Jylland Syd for en Linie Horsens — Brande — Skern,
koster 40 Øre indtil 5 kg.

Post- og Telegrafvæsenet.